

RAZVOJ DJECE U ISTOSPOLNIM OBITELJIMA – ČINJENICE, PREDRASUDE I ULOGA DRUŠTVA

SAŽETAK

Promjene u strukturi obitelji, prisutne posljednjih desetljeća, generiraju nove oblike obitelji, među kojima su i istospolne. Ove promjene uglavnom ne prati ista brzina promjena u društvu kroz promjene vrijednosnog sustava, javnih percepcija i javnih politika. Mnogi istospolni parovi odgajaju djecu dobivenu u ranijim heteroseksualnim vezama, ostvaruju roditeljstvo različitim reproduktivnim tehnikama, a nešto modernija i zrelija društva od našeg, ona proeuropski i zapadnjački orijentirana, davno su ozakonila i posvojenja djece od strane istospolnih parova.

Vezano uz istospolne obitelji i roditeljstvo proveden je niz različitih istraživanja. Rezultati većine znanstvenih istraživanja pokazali su da nema značajnih razlika između djece koja odrastaju u heteroseksualnim zajednicama od onih koja odrastaju u istospolnim zajednicama u dijelu koji se tiče psihičke i fizičke dobrobiti djeteta, socijalnih kompetencija, ponašajne prilagodbe, rodnog identiteta i uloge, seksualne orijentacije, socijalnih odnosa i akademskog postignuća. Čini se da na razvojne ishode daleko više od obiteljske strukture utječu obiteljski procesi, kvaliteta roditeljstva i kvaliteta od-

Stručni članak

Primljeno: ožujak, 2019.

Prihvaćeno: travanj, 2020.

UDK: 159.922.7-055.3

DOI 10.3935/ljsr.v27i3.291

Sonja Patrčević¹

orcid.org/0000-0002-2824-0415

Maja Ernečić²

Centar za socijalnu skrb

Koprivnica

Ključne riječi:

istospolne obitelji, razvojni ishodi po djecu, spolni i psihosocijalni razvoj djece.

¹ Sonja Patrčević, socijalna radnica, sveučilišna specijalistica obiteljske medijacije, e-mail: sonja.patrcovic@hotmail.com

² Dr. sc. Maja Ernečić, psihologinja, e-mail: maja.ernecic@kc.htnet.hr

nosa roditelj-dijete. Kao sporan pokazuje se utjecaj stigmatizacije gdje su rezultati kontradiktorni. Utjecaj stigmatizacije negativno je povezan s mentalnim zdravljem i kvalitetom života istospolnih parova. Unatoč tome, djeca se razvijaju u zdrave osobe u homofobom društvu u kojem odrastaju.

Međutim, društvo opterećeno stereotipima i predrasudama predstavlja određeni socijalni rizik za istospolne obitelji. Suprotstavljanje znanstvenih istraživanja koja govore o vrlo malo primjetnih razlika među djecom istospolnih i raznospolnih parova, društvenim uvjerenjima koja nisu utemeljena na ovim znanstvenim činjenicama, važno je za socijalno preživljavanje ovih, drugačijih obitelji. Znanstvena literatura trebala bi biti jedina relevantna u donošenju politika koje pozicioniraju istospolne obitelji u širem društvenom kontekstu. Upravo zbog toga, ovaj rad donosi pregled znanstvenih istraživanja koja u fokus stavljaju potencijalne utjecaje istospolnih zajednica na odrastanje djece, s naglaskom na spolni i psihosocijalni razvoj djece. Prikazani podaci trebali bi biti temelj svih rasprava o utjecaju istospolnog roditeljstva na djecu i jedini relevantni u donošenju društvenih politika, temeljenih na znanstvenim činjenicama.

UVOD

Pitanje istospolnih zajednica, a posebno pitanje odgoja i odrastanja djece u njima, u našem polariziranom društvu toliko je osjetljivo da ga se običava sagledavati na način dobro-loše. Dvije su opozitne struje, konzervativna i liberalna, svaka na svom kraju društvenog pola. Konzervativnoj struji je odrastanje djece u istospolnim obiteljima posve neprihvatljivo te sve svoje napore gorljivo ulaže u postavljanje čvrste zakonske regulative kojom bi se spriječilo formiranje bilo kakvih drugih zajednica osim onih heteroseksualnih. Pritom se pokušava i spriječiti izjednačavanje određenih prava, onih koja proizlaze iz obiteljskog života, kao što je, primjerice, pravo na brak, roditeljstvo, udomljavanje ili posvajanje djece. Nedugo smo svjedočili odluci Upravnog suda, a potom i Ustavnog suda, vezanima uz Zakon u udomiteljstvu te njihovo nedvosmisleno ukazivanje da je isključivanje istospolnih parova iz udomiteljstva diskriminatorno i neustavno.

U ovakvoj društvenoj klimi nemoguće je ne zamijetiti i sveprisutan upliv vjerskih zajednica koje podupiru ovakvu zakonsku regulativu i postupanja smatrajući da je jedina zakonski prihvatljiva i dozvoljena zajednica u ovom društvu bračni, heteroseksualni odnos muškarca i žene, po mogućnosti i crkveno ozakonjen te da se jedino u takvoj društvenoj zajednici djeca mogu normalno razvijati. Istospolno roditeljstvo smatra se socijalnim problemom. Stavovi te struje sa znanstvene pozicije nisu održivi jer istraživanja ukazuju da upravo takvo konzervativno, homofobno društvo, istospolne obitelji stavlja u poziciju socijalnog rizika, a odgoj djece u takvim društvenim zajednicama postaje socijalni problem. Negiranjem postojanja drugačijih oblika

obitelji osim heteroseksualnih, te guranjem istih na marginu društva, nije moguće eliminirati njihovo formiranje i prisutnost u društvu. Činjenica je da istospolne obitelji postoje, kao što je i činjenica da u njima odrastaju djeca. Upravo zbog toga, društvo bi se više trebalo usmjeriti na zauzimanje otvorenijeg pristupa istospolnim obiteljima, svoje politike više temeljiti na znanstvenim činjenicama, čime bi se smanjivali rizici za djecu koja u njima odrastaju, umjesto da na inicijativu malih građanskih inicijativa donosi zakone kojima se uskraćuju prava manjinskih skupina, stigmatizira ih se, diskriminira te gura na marginu društva. Time društvo, a ne same obitelji, postaje generator socijalnih problema.

Danas se u Hrvatskoj niti ona druga, posve opozitna, krajnje liberalna struja, ne bavi dubinski upravo ovim pitanjem. Sve ostaje na žestokoj, nerijetko deklarativnoj, borbi protiv ograničavanja ljudskih prava, međutim, bez poznavanja činjenica i stvarnog poimanja rizika s kojima se članovi tih obitelji suočavaju u svakodnevnom životu. No, ovo je područje, nesumnjivo toliko kompleksno da ga se ne može razmatrati u terminima crno-bijelo, »za ili protiv«, jer je ono puno nijansi sive. Iako je posljednja lijevo orijentirana Vlada RH tijekom 2014. godine potaknula donošenje Zakona o životnom partnerstvu osoba istoga spola (NN, 92/2014., 98/2019.), ti naporu nisu dovoljni s obzirom da isti nije usklađen s već postojećim zakonima vezanima uz obiteljski život istospolnih parova. Na snazi je i dalje vrlo konzervativan Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji (NN, 86/2012.) koji je donesen prije Zakona o životnom partnerstvu i čije odredbe nikada nisu usklađene. Izrijeком propisuje da pravo na medicinski potpomognutu oplodnju, uz bračne i izvanbračne parove, imaju poslovno sposobne žene koje ne žive u braku, izvanbračnoj ili istospolnoj zajednici, dok je surogatstvo kao način dobivanja djece toliko kontroverzno da nije niti spomenuto u zakonu. Sličnu su sudbinu doživjeli i Obiteljski zakon (NN, 103/2015., 98/2019.) i Zakon o udomiteljstvu (NN, 115/2018.) koji su udomljavanje i posvajanje djece zadržali kao privilegiju heteroseksualnih parova. Stoga, unatoč Zakonu o životnom partnerstvu osoba istoga spola (NN, 92/2014., 98/2019.) koji predstavlja svojevrstan napredak u pravima istospolnih parova, postojeći zakonski okvir je i nadalje takav da istospolnim parovima značajno otežava osnivanje vlastitih obitelji, i to je područje u kojem bi Vlade ove države trebale učiniti suštinske pomake prema izjednačavanju društvenog statusa istospolnih i raznospolnih parova. Sve to ne može ostati na deklarativnoj, ideološki utemeljenoj paradigmi za koju se nerijetko stječe dojam da postaje interesno područje samo u predizborno vrijeme kada joj je cilj sakupljanje političkih bodova.

Da bi mogli utemeljeno raspravljati o riziku koji proizlazi iz okruženja istospolne obitelji, a održava se na djecu koja odrastaju u njima, nužno je kritički razmotriti znanstvene spoznaje vezane uz ovo područje. Važno je razmotriti poziciju istospolnih obitelji u kontekstu društvenih promjena, odgoj djece razmatrati ne samo u kontekstu obitelji u kojoj odrastaju, već i širem kontekstu obiteljskog okruženja, a društvo

potaknuti da svoje politike kreira na temelju znanstveno utemeljenih podataka, a ne na temelju stereotipa i predrasuda prema manjinskim skupinama.

Poimanje »normalne« obitelji u kontekstu društvenih promjena

U posljednja dva do tri desetljeća konvencionalna obitelj prošla je kroz značajne promjene. Nuklearna ili jezgrovna obitelj više se ne definira isključivo u terminima bračne zajednice dvije odrasle osobe različitog spola i njihovo dvoje biološke djece. Definicija nuklearne obitelji širi se na jednoroditeljske obitelji, novoformirane obitelji nakon razvoda, obitelji s biološkom djecom, posvojenom djecom, višegeneracijske obitelji, udomiteljske obitelji, a vjerojatno najkontroverznija rekonceptualizacija nuklearne obitelji odnosi se na istospolne obitelji (Golding, 2006.). Prema Bowen (1986., prema Weber, 2011.), obitelj je sustav međusobno povezanih i međusobno zavisnih pojedinaca pri čemu svaki član obitelji ima svoju ulogu i poštuje pravila koja se na njega odnose. Očekuje se da se članovi obitelji ponašaju jedni prema drugima u skladu sa svojim ulogama koje su određene vrstom međusobnog odnosa. Unutar granica obiteljskog sustava razvijaju se specifični prepoznatljivi obrasci kao posljedica ponašanja članova zbog čega je moguće predvidjeti ponašanja svih članova obitelji. Sagledavajući istospolne i raznospolne obitelji, u skladu s Bowenovom teorijom, možemo zaključiti da one nisu suštinski drugačije.

Protivnici istospolnog roditeljstva, u pravilu, ističu svoj stav da djeca trebaju roditelje različitog spola i da je to jedino što djeci omogućava idealno okruženje za odrastanje. Razmatramo li takav stav kroz znanstvenu literaturu, nailazimo na istraživanja koja ukazuju da je za djecu povoljnije okruženje kada odrastaju uz dva roditelja, te da su u tom smislu djeca iz cjelovitih obitelji u prednosti pred djecom iz jednoroditeljskih (Ritenhouse, 2011.). Međutim, ne postoje indikacije da ta dva roditelja nužno moraju biti različitog spola, niti postoji značajna povezanost između varijabli roditeljske spolne orijentacije i razvojnih ishoda na strani djece. Čini se, naime, da na razvojne ishode daleko više od obiteljske strukture utječu obiteljski procesi, kvaliteta roditeljstva te privrženost između članova obitelji, posebno onih na relaciji roditelj-dijete, te da su to mnogo važniji prediktori za razvojne ishode kod djece (Farr, Forssell i Patterson, 2010.).

Studije (Rosenfeld, 2010.; Weber, 2011.; Reczek i sur., 2016.), međutim, pokazuju da na zdravlje djece utječe pravna stabilnost i druge dobite koje nosi brak. Brak roditelja, odnosno prednosti koje iz njega proizlaze (npr. ravnopravniji i stabilniji roditeljski odnos, uz to vezana kvaliteta roditeljstva, stambena i pravna sigurnost...) u usporedbi s drugim obiteljskim aranžmanima, povoljnije su okruženje za razvoj i

odrastanje djece (Ribar, 2015.). Djeca koja odrastaju u izvanbračnim zajednicama, u usporedbi s djecom iz bračnih zajednica, pokazuju niže rezultate na skali općenitog zdravlja, neovisno o spolu roditelja (Reczek i sur., 2016.). Prema Manning (2015.), izvanbračne zajednice povezane su s nizom različitih faktora koji nepovoljno utječu na dobrobit djece (npr. siromaštvo ili niže formalno obrazovanje roditelja koje je povezano s ekonomskim i socijalnim resursima), a najbitniji čimbenik koji se povezuje s utjecajem izvanbračnih zajednica³ na odrastanje je faktor ne/stabilnosti izvanbračnih zajednica koje se raskidaju mnogo češće od bračnih. Stabilne izvanbračne zajednice dvaju roditelja jednako su povoljno okruženje za odrastanje djece kao i bračne zajednice. S obzirom na jasne dobrobiti koje za djecu proizlaze iz braka, možemo postaviti logično pitanje – zašto onda postoji diskriminacija u priznavanju prava na bračni život istospolnim parovima s obzirom da nema znanstvenih dokaza da djeca odrastajući u istospolnim obiteljima razvijaju više mentalnih i fizičkih poteškoća od djece iz heteroseksualnih obitelji, a istovremeno znamo da nestabilnost vezana uz institucionalnu nemogućnost sklapanja braka šteti djeci?

Većina politika i javna percepcija o adekvatnosti istospolnih obitelji za odgoj djece temelji se na pretpostavci da je takvo okruženje problematično i nedovoljno idealno za odgoj i odrastanje djece (Milbank, 2003.), što predstavlja stvarni socijalni problem. Duboko ukorijenjeno vjerovanje da djeca za optimalan razvoj trebaju jednog muškog i jednog ženskog roditelja povezano je s očekivanjem da će djeca koja odrastaju u istospolnim zajednicama vjerojatno imati teškoća (Biblarz i Stacey, 2010.). Znanstvene studije (Farr, Forssell i Patterson, 2010.; Ritenhouse, 2011.) provedene u posljednjih dvadesetak godina o djeci koja odrastaju u istospolnim zajednicama generalno govore o tome da ta djeca, u usporedbi s djecom koja odrastaju u heteroseksualnim zajednicama, postižu vrlo slične rezultate na nizu raznih psiholoških mjera. Ne postoje podatci koji bi ukazivali da djeca istospolnih parova imaju više problema u ponašanju ili razvoju spolne uloge ili da imaju više poteškoća u socijalnoj prilagodbi.

UTJECAJ ISTOSPOLNIH OBITELJI I OBITELJSKOG OKRUŽENJA NA RAZVOJ DJECE

Koji se ishodi mogu očekivati po djecu koja odrastaju u istospolnim obiteljima u odnosu na djecu iz drugih tipova obitelji? Odgovor je od ključne važnosti za javne politike koja se tiču istospolnih brakova, kao i za teorije vezane uz obiteljsku strukturu. Iako su uvjerenja i stavovi vezani uz ovo područje često krajnje oprečni, zagovaratelji i

---

³ Ovdje s bračnim zajednicama kompariramo izvanbračne zajednice u kojima djeca odrastaju s dva biološka roditelja, ne i one u kojima je jedan roditelj u zajednici s drugom osobom koja nije roditelj djeteta.

protivnici istospolnih brakova slažu se oko toga da se pitanje prava istospolnih parova mora rješavati oko pitanja ishoda po djecu koja odrastaju u istospolnim obiteljima (Rosenfeld, 2010.).

Istraživački interes usmjeren prema ispitivanju povezanosti istospolnog roditeljstva i razvojnih ishoda po djecu tiče se tri osnovna područja koja su vezana uz uvjerenja (1) da će djeca koja odrastaju u istospolnim obiteljima pokazivati smetnje u razvoju spolnog identiteta i/ili spolne uloge, te da će vjerojatnije biti istospolno orijentirana, (2) da će biti mentalno ranjivija i općenito slabijeg psihološkog zdravlja te da će posljedično iskazivati mnogo više poteškoća prilagodbe i ponašajnih problema i (3) da će manifestirati poteškoće koje se tiču socijalnih odnosa, odnosno da će biti žrtve stigmatizacije (Patterson, 2009.).

Stavovi društva prema istospolnim obiteljima predstavljaju konstantan izazov, s obzirom na sveprisutno negativno vjerovanje da su osobe u istospolnim vezama emocionalno nestabilne, nekompetentne održavati trajne stabilne veze, nepouzdana, neodlučne i impulzivne (Avery i sur., 2007., prema Titlestad i Pooley, 2013.), a kao roditelji da svoju djecu vole manje, negativno utječu na njihov socijalni razvoj i seksualnu orijentaciju (Golombok i Tasker, 1996.). Ta negativna vjerovanja nemaju empirijsku potporu, a između istospolnih parova i parova različitog spola ima daleko više sličnosti nego razlika u psihosocijalnom funkcioniranju (Kurdek, 2003., prema Weber, 2011.). Za razvoj djece, neovisno o strukturi obitelji u kojoj odrastaju, najvažniji su bliski, pozitivni, responzivni i podržavajući odnosi s roditeljima (Maričić i sur., 2016.). Suprotno društvenim uvjerenjima, osobe istospolne orijentacije nisu sklonije seksualnom zlostavljanju djece od heteroseksualaca (Schumm, 2006., prema Ritenhouse, 2011.), niti su seksualno promiskuitetnije ili sklonije upuštanju u visokorizična seksualna ponašanja kojima izlažu svoju djecu (Redding, 2008.). Ovo su samo neki od uobičajenih stereotipa sveprisutnih u ovom području, koji nemaju znanstveno utemeljenje.

Uklanjanjem homoseksualnosti s popisa duševnih poremećaja Dijagnostičkog statističkog priručnika 1973. godine, ukinut je znanstveni temelj za diskriminaciju osoba istospolne seksualne orijentacije (Zorica, 2016.). Struka psihijatara usuglasila se u stavu da homoseksualnost sama po sebi jednostavno ne ispunjava kriterije psihičkog poremećaja. Uvedena je distinkcija između homoseksualnosti koju pojedinac prihvaća i one koju ne prihvaća, a za one koji se nikako ne mire sa svojom seksualnošću uveden je novi dijagnostički termin, tzv. poremećaj seksualne orijentacije koji je u priručniku opstao sve do 1986. godine kada je maknuta i ta dijagnoza, pri čemu je nestala svaka referenca na homoseksualnost u dijagnostičko-statističkom priručniku struke. Takvom razvoju događaja pridonijela su istraživanja Američke psihijatrijske udruge (1980., prema Ritehnouse, 2011.) koja su ukazivala da se istospolni parovi ne razlikuju od raznospolnih po roditeljskim vještinama te da njihova djeca ne pokazuju nikakve deficite u usporedbi sa djecom koja odrastaju u tradicionalnim obiteljima,

odnosno da spolna orijentacija pojedinca nema utjecaja na opće mentalno zdravlje i roditeljski pristup. Psihološki i socijalni razvoj i prilagodba djece pod utjecajem su kvalitete roditeljstva, a ne roditeljske spolne orijentacije i spola roditelja (Marzano-Lesnevich i Moskowitz, 2005.).

Izazovi metodologije istraživanja

Prva istraživanja o istospolnom roditeljstvu datiraju iz 70-ih godina prošlog stoljeća (Maričić i sur., 2016.), no, veći broj njih proveden je u posljednjih dvadesetak godina. U početku su se istraživale uglavnom obitelji istospolnih partnerica u kojima su djeca većinom bila rođena u ranijim heteroseksualnim vezama majki (Biblarz i Savci, 2010., prema Vučković Juroš, 2017.). Korištena metodologija nailazi na brojne kritike, jer se općeniti zaključci izvode na malenim i prigodnim uzorcima, prisutan je nedostatak statističke značajnosti, dovodi se u pitanje pouzdanost samoiskaza kao jedne od glavnih metoda istraživanja, a općenito nedostaju longitudinalni podatci (Golding, 2006.). Istraživao se utjecaj istospolnog roditeljstva na samo jedan dio razvojnih ishoda, uglavnom na akademsko postignuće i socio-emocionalne faktore (Reczek i sur., 2016.). Prickett, Crosnoe i Martin-Storey (2015.) smatraju i da djecu koja odrastaju u istospolnim obiteljima treba bolje selektirati te razlikovati načine njihova »ulaska« u te obitelji, s obzirom da bi isto moglo utjecati na konačne rezultate. Također, fokus treba staviti na istraživanje roditeljstva, s obzirom da pretpostavke o utjecaju na djecu počivaju na pretpostavci o postojanju razlika u tipovima roditeljstva, a postojeće studije ne daju odgovor na ovo pitanje. Mnogo se manje istraživanja fokusiralo na istraživanja obitelji muških parova tako da su podaci o razvoju djece u obiteljima muških parova relativno oskudni. Isto je očekivano s obzirom da je *baby boom* kod ženskih parova nastupio gotovo dva desetljeća ranije, za što Bos i sur. (2016.) imaju vrlo logično objašnjenje – 80-ih godina prošlog stoljeća omogućena je inseminacija žena sjemenom anonimnog donatora, dok je muškim parovima ostvarenje roditeljstva omogućeno posvajanjem tek dva desetljeća kasnije. Zbog toga se dovodi u pitanje mogućnost generalizacije rezultata, a metodološki nedostaci su glavni argument za neprihvatanje ideje da istospolno roditeljstvo nema negativnih utjecaja na razvoj djece. Iako velik broj istraživanja govori u prilog sposobnostima roditeljstva istospolnih parova, malo se istraživanja fokusira na specifične karakteristike otpornosti tipične za te roditelje. Još je manje istraživanja koja se bave tehnikama koje ti roditelji koriste u borbi za socijalno preživljavanje u kulturi koja istospolno roditeljstvo vidi kao svojevrsni oksimoron (Golding, 2006.). Buduća bi istraživanja trebala imati u fokusu istraživanje efekata homofobije i koncepta otpornosti na istospolne partnere i na djecu koja odrastaju u njihovim obiteljima.

Metodološkim prijemcima ranijih studija koji dovode u pitanje opravdanost generalizacije rezultata ozbiljno se bavila i domaća znanstvenica Vučković Juroš (2017.) koja je dubinski analizirala petnaest najznačajnijih kvantitativnih radova o homoparentalnosti, objavljenih do veljače 2017. godine u recenziranim časopisima. Autorica zaključuje da, iako »velika većina publiciranih istraživanja podržava argument o izostanku razlika u štetnim ishodima – ili dobrobiti – djece istospolnih ili raznospolnih parova koji se mogu pripisati seksualnoj orijentaciji tih roditelja« (Powell i dr., 2016., prema Vučković Juroš, 2017.: 70), dio autora ipak dovodi u pitanje takve zaključke ponajviše zbog metodoloških slabosti i problematičnih uzorka tih studija. Upravo zbog toga, Vučković Juroš (2017.) fokus svog istraživačkog rada vezanog uz analizu studija stavlja na tri točke metodoloških prijemaka koje se tiču: 1) karakteristika uzorka, 2) pitanja operacionalizacije kategorije djece istospolnih parova te 3) uključivanja kontrolne varijable obiteljske stabilnosti, u razmatranju opravdanosti generalizacije rezultata. Autorica analizira isključivo kvantitativne studije provedene na slučajnim reprezentativnim uzorcima koje su uspoređivale akademske i psihosocijalne ishode djece istospolnih i raznospolnih parova. Problemizira pitanje veličine uzorka, uviđajući problem malih i često prigodnih uzoraka, ali istovremeno kritizirajući pristup umjetnog povećavanja uzorka preširokim definiranjem kategorije (npr. uključivanjem djece koja aktualno žive u istospolnoj obitelji, ali nisu u njoj odrastala) radi povećanja statističke snage studije što smatra iluzornim rješenjem problema jer ide nauštrb reprezentativnosti uzorka. U situaciji premalog uzorka u teško dostupnoj populaciji ključnim smatra bolju operacionalizaciju te kvalitativna istraživanja koja »mogu identificirati dublju strukturu društvenih fenomena ili objasniti mehanizme koji dovode do njihovih uspostavljanja ili promjena« (Gobo, 2008., prema Vučković Juroš, 2017.: 71). Stoga, duboko problematičnima smatra tvrdnje »da rezultati manjih kvalitativnih istraživanja o homoparentalnosti na prigodnim uzorcima ne mogu biti temelj znanstvenog konsenzusa, pogotovo kad se u obzir uzme da su rezultati takvih istraživanja već desetljećima dosljedni«. Zaključno, autorica temeljem analize 15 kvantitativnih studija zaključuje o dosljednosti rezultata prema kojima ne postoje razlike u ishodima po djecu iz obitelji istospolnih i raznospolnih partnera, a koji bi se mogli pripisati obiteljskoj strukturi u kojoj djeca odrastaju, što govori o postojanju konsenzusa o izostanku dokaza o štetnim ishodima djece istospolnih partnera. Manji je broj istraživanja koja nalaze neke statistički značajne razlike u štetnim ishodima djece, a istovremeno ih obilježavaju ozbiljne metodološke zamjerke poput umjetnog povećavanja broja djece iz istospolnih obitelji koja u njima moguće ili vjerojatno nikada nisu odrastala, ili izostanak kontrolne varijable za obiteljsku stabilnost (Vučković Juroš, 2017.).

Spolni razvoj djece koja odrastaju u istospolnim obiteljima

Spolni razvoj je ključni interes i u središtu je rasprava o razvojnim ishodima djece koja odrastaju u istospolnim obiteljima.

Hoće li dječaci koje odgajaju istospolne partnerice imati poteškoća u razvijanju primjerenog muškog identiteta, privlačnosti i obrazaca ponašanja? Što će biti s djevojčicama koje odgajaju istospolni partneri bez ženskog identifikacijskog modela u primarnoj obitelji? To su pitanja koja se razmatraju kroz različite teorijske pristupe i rezultate znanstvenih studija.

Tri su aspekta razvoja spolnog identiteta: (1) razvoj spolnog identiteta koji se tiče osobne samoidentifikacije sebe kao muškarca ili žene (osjećaja da je netko muško ili žensko), (2) razvoj spolnog ponašanja (manifestacija ponašanja, odnosno razina do koje će osobne aktivnosti, interesi biti vezani uz društveno prihvaćene maskuline, odnosno feminine karakteristike) i (3) razvoj spolne orijentacije (osobni izbor seksualnog partnera – homoseksualnog, heteroseksualnog ili biseksualnog) (Patterson, 2009.). Kada govorimo o odrastanju djece u istospolnim zajednicama, uobičajeni stereotip je da će dječaci koji odrastaju uz ženske parove biti manje maskulini, a djevojčice u muškim istospolnim zajednicama manje feminizirane (Patterson, 2006.).

Postoje različiti teorijski pristupi u razmatranju spolnog razvoja djeteta (kao npr. teorija socijalnog učenja ili biološke teorije), no neovisno o korištenoj bazičnoj teoriji, nisu utvrđene značajnije razlike u razvoju spolnog identiteta, ponašanja ili spolne uloge kod djece, koje nastaju kao posljedica roditeljske spolne orijentacije.

Prema socijalnoj kognitivnoj teoriji, spolni razvoj djeteta rezultat je dinamičkih interakcija između socijalnih iskustava i kompleksnih kognitivnih procesa. Prema tom pristupu, roditeljska su ponašanja vrlo važna za razvoj spolnog identiteta (Farr, Forssell i Patterson, 2010.). Postoji i drugačiji pristup, poduprt istraživanjima koja pokazuju da se s dječjom spolnom ulogom, ponašanjima i aktivnostima povezuju biološki utjecaji i prenatalna razina hormona te da je njihov utjecaj daleko veći od utjecaja roditeljstva (Farr, Forssell i Patterson, 2010.; Golombok i sur., 2014.). Spolno ponašanje djeteta, prema zagovornicima tog pristupa, ovisi o međusobnoj povezanosti bioloških, psiholoških i socijalnih mehanizama, a seksualnost roditelja ima minornu, moguću i neznčajnu ulogu. Prema Mitchellu i sur. (1989., prema Goldberg, Kashy i Smith, 2012.), genetski faktori čine 20-48% varijance dječje maskulnosti, odnosno femininosti osobnih karakteristika. Iako većina drugih istraživanja pokazuje nižu procjenu heritabilnosti maskulnosti i femininosti, suština je ovog pristupa fokusiranje na biološke utjecaje u razvoju spolnog identiteta, gdje se socijalni utjecaj tek nadovezuje na već implantirani genetski kod.

Interesantno istraživanje o utjecaju roditelja na razvoj spolno tipiziranog ponašanja proveli su Goldberg, Kashy i Smith (2012.). Rezultate su temeljili na samoiskazima 126 parova (44 ženska istospolna para, 34 muška istospolna para i 48 heteroseksualnih parova), roditelja posvojene djece u dobi od 2 do 4 godine (prije posvojenja sva su djeca bili mlađa od dvije godine). Autori se vode pristupom prema kojem roditelji imaju temeljnu ulogu u izboru dječjih aktivnosti omogućavajući ili ograničavajući izbor igračaka i dajući djeci povratne informacije (verbalne i neverbalne) koja se tiču njihova ponašanja i interesa. Drugim riječima, roditelji igraju važnu ulogu u poticanju i modeliranju spolno tipiziranih aktivnosti, pa je stoga osnovna postavka da je struktura obitelji (isto/razno spolna) bitna u razvoju spolno tipiziranog ponašanja. Autori su postavljenu hipotezu razmatrali u okviru socijalno konstruktivističke teorije i teorije socijalnog učenja. Prema obje teorije spolno tipizirana igra i ponašanje djece vjerojatno će se razlikovati ovisno o obiteljskoj strukturi. Socijalni konstruktivisti ističu da u istospolnim obiteljima postoji drugačije obiteljsko okruženje u kojem djeca odrastaju, a vezano prvenstveno uz tendenciju istospolnih parova da se ponašaju manje spolno tipizirano od heteroseksualnih parova. S obzirom da istospolni parovi općenito posjeduju manje spolno tipizirane stavove od parova različitog spola, okruženje koje oni stvaraju je manje tipizirano, stoga i djeca koja odrastaju u takvim obiteljima razvijaju manje spolno tipizirane stavove i ponašanja. Za razliku od socijalnih konstruktivista koji nam ostavljaju prostora da na općenitoj razini spekuliramo oko toga kako će istospolni parovi stvoriti obiteljsko okruženje koje dozvoljava, možda čak i potiče, spolnu fleksibilnost, teorija socijalnog učenja potiče nas da razmotrimo kako prisutnost ili odsutnost roditelja istog spola može utjecati na spolnu tipiziranost djetetove igre. Iz perspektive teorije socijalnog učenja, u procesu dječjeg spolnog razvoja ključnu ulogu ima odgojni utjecaj i modeliranje pojedinaca istog spola, posebno roditelja, a spolna orijentacija djeteta može biti pod utjecajem stavova prema seksualnosti iz obitelji u kojoj su odrastala (Golombok i Tasker, 1996.). Tako dječaci kojima nedostaje prisutnost roditelja istog spola mogu pokazivati manje spolno tipiziranu igru od dječaka koji odrastaju uz muške modele, ne samo zbog odsutnosti muškog modela, već i zbog toga što su heteroseksualni očevi manje tolerantni prema feminiziranim ponašanjima svoje djece. Rezultati istraživanja koje u proveli Goldberg, Kashy i Smith (2012.) pokazali su da djeca koja odrastaju u istospolnim obiteljima doista pokazuju značajno manje tipiziranu igru i ponašanja od dječaka i djevojčica koji odrastaju u obiteljima uz roditelje različitog spola. Objašnjenje istoga leži u socijalnom okruženju koje stvaraju istospolni parovi, a u kojem ponašanja koja nisu spolno tipizirana ne nailaze na osudu. To jednim dijelom proizlazi i iz vlastite fleksibilnosti i mnogo liberalnijih stavova koji se tiču spolnog nekonformizma. Heteroseksualni parovi s druge strane vjerojatnije stvaraju socijalno okruženje u kojem spolno atipično ponašanje i interesi budu obeshrabrivani,

dugoročno dokinuti. Osim roditelja, u spolnoj tipizaciji ponašanja važnu ulogu igraju i rođaci, a u kasnijoj razvojnoj dobi kao još jedan važan utjecaj na spolno tipizirano ponašanja javlja se utjecaj vršnjaka. Istraživanje ima nekoliko ograničenja koja se prije svega odnose na relativno mali uzorak te samoiskaz roditelja kao temeljnu metodu istraživanja (Goldberg, Kashy i Smith, 2012.).

Psihosocijalni razvoj djece koja odrastaju u istospolnim zajednicama

Osim u području spolne identifikacije, djeca koja odrastaju u istospolnim obiteljima, jednako su dobro prilagođena u socijalnom smislu kao i vršnjaci koji odrastaju u raznospolnim obiteljima (Ritenhouse, 2011.). Imaju izgrađene neupadljive odnose sa svojim vršnjacima, ne prednjače u razvoju emocionalnih i psiholoških poteškoća. Roditeljska spolna orijentacija ne utječe na psihosocijalnu dobrobit djece, emocionalnu regulaciju i vršnjačke odnose (Baiocco i sur., 2013.). Drugim riječima, najbolji interes djeteta ni na koji način nije predodređen istospolnim roditeljstvom niti to igra aktivnu ulogu u podizanju djeteta.

Pregledom literature u ovom području, utvrđuje se načelni stav prema kojem razvoj djece treba razmatrati u kontekstu odnosa roditelj-dijete, a ne u kontekstu seksualnosti roditelja. Socijalizacija i roditeljski odnos je ono što se povezuje s ishodima po djecu koja su odgajana u raznim varijetetima obiteljskih struktura (Patterson i Hastings, 2008., prema Farr, Forssell i Patterson, 2010.) pa se slična očekivanja postavljaju i kada se radi o ishodima po djecu u istospolnim obiteljima. Razlike u prilagodbi djece očekuju se jedino u dijelu u kojem se partneri različitog spola razlikuju od istospolnih u roditeljskim ponašanjima (Baumrind, 1995.; Golombok i sur., 1993., sve prema Farr, Forssell i Patterson, 2010.). Istospolni parovi donose mnogo egalitarnije odluke, dijele obiteljske poslove, djecu podižu mnogo ravnopravnije, pregovaraju o podjeli uloga i poslova na temelju osobnih interesa i kompetencija, a na isti način dijele i suroditeljstvo, kao i druge bitne odluke u obiteljskom funkcioniranju (Baiocco i sur., 2013.). U tom dijelu, onom koji se odnosi na razlike u organizaciji i funkcioniranju istospolnih parova u odnosu na parove različitog spola, mogu se očekivati i razlike u efektima po djecu.

Nacionalna studija o zdravlju djece provedena u Americi u razdoblju 2011. – 2012. godine (Bos i sur., 2016.) imala je za cilj dati odgovor na sljedeća pitanja: (1) Ima li razlike u obiteljskim odnosima (partnerskom odnosu i odnosu roditelj - dijete), roditeljskom stresu i ishodima na strani djece (općenito zdravlje, emocionalne poteškoće, strategije suočavanja i učenja) kada se uspoređuju dvoroditeljske obitelji, istospolnih i raznospolnih parova? i (2) Postoje li razlike u obiteljskim odnosima, ro-

diteljskom stresu i ishodima na strani djeteta ovisno o tipu obitelji u kojoj odrasta? Rezultati studije pokazali su da je jedna od komponenti obiteljskog odnosa, odnos roditelj-dijete, pozitivno povezan s općenitim zdravstvenim ishodima na strani djece, strategijama suočavanja i sposobnošću učenja, dok su obiteljski odnosi općenito negativno povezani s emocionalnim poteškoćama kod djece. Roditeljski stres ima utjecaja na emocionalne poteškoće djece u smjeru negativne korelacije s emocionalnim poteškoćama, strategijama suočavanja i sposobnošću učenja. Međutim, unatoč višim razinama roditeljskog stresa u istospolnim obiteljima, djeca koja su odrastala u tim obiteljima nisu se razlikovala po općenitom zdravlju, emocionalnim poteškoćama, vještinama suočavanja i učenja kada ih se uspoređivalo s djecom u raznospolnim obiteljima, što ukazuje da su neki drugi faktori ublažili negativne efekte roditeljskog stresa na ishode kod djece (Bos i sur., 2016.).

Jedan značajan broj istraživanja (Farr i Tornello, 2016.; Lavner, Waterman i Peplau, 2012.; Farr, Forssell i Patterson, 2010.; Bos i Gartrell, 2010.; Crouch i sur., 2014.) o razvoju djece koja odrastaju u istospolnim obiteljima fokusiraju se na ponašajnu prilagodbu djece. Neovisno o načinu na koji su istospolne obitelji formirane (iz ranijih veza, posvojenjem, inseminacijom, surogatstvom...) i na uzorcima iz različitih zemalja svijeta, općeniti su zaključci vrlo dosljedni – djeca koja odrastaju u istospolnim obiteljima ne pokazuju više ponašajnih problema u ranom djetinjstvu u usporedbi s djecom koja odrastaju u raznospolnim obiteljima (Farr i Tornello, 2016.). Nema značajnih razlika u kognitivnom i bihevioralnom razvoju (Lavner, Waterman i Peplau, 2012.). Djeca su slična u području intelektualnog funkcioniranja i ponašajne prilagodbe, neovisno o tipu obitelji u kojoj odrastaju, a ponašajna prilagodba djece povezuje se s roditeljskim stresom, roditeljskim pristupom i odnosom među partnerima (Farr, Forssell i Patterson, 2010.).

Mnoge osobe koje žive u istospolnim zajednicama imaju djecu iz ranijih heteroseksualnih veza, pa djeca mogu imati teškoće koje se tiču roditeljskog razdvajanja. Ovisno o tome kako se roditelji nose sa separacijom, i o tome ima li dijete drugih resursa i socijalnu podršku na koju se može osloniti, ono se lakše ili teže suočava s prisutnim teškoćama (Tasker, 2005.). U tim situacijama djeca koja odrastaju u novonastalim istospolnim obiteljima mogu imati poteškoća prilagodbe, no ne zbog obitelji u kojoj žive, već zbog iskustva razdvojenog, moguće i konfliktnog razdvojenog roditeljstva (Rosenfeld, 2010.). Razina konflikta među partnerima je statistički značajno povezana s internaliziranim problemima ponašanja kod dvogodišnjaka, a depresija kod roditelja s internaliziranim i eksternaliziranim problemima ponašanja djece (Goldberg i Smith, 2013.).

Roditelji koji su podržavajući u odnosu prema svojim partnerima u roditeljskoj ulozi vjerojatnije će imati djecu s manje ponašajnih problema, neovisno o spolu roditelja (Farr i Patterson, 2013.). Obiteljska struktura u psihološkom razvoju djece u

pravilu ima puno manju ulogu nego obiteljski odnosi (Parke, 2004., prema Maričić i sur., 2016.). Pozitivna prilagodba djeteta povezana je s kvalitetom odnosa roditelj - dijete što uključuje toplinu i osjetljivost te primjerenu disciplinu i kontrolu, kao i sa psihološkom prilagodbom roditelja (Golombeck i sur., 2014.). Osim toga, sva djeca koja odrastaju u istospolnim obiteljima polaze škole i žive u okruženju u kojem većina druge djece dolazi iz raznospolnih obitelji. Ona dijele sličnu vršnjačku i školsku mrežu. Stoga, sve i da seksualna orijentacija roditelja čini razliku, ta razlika može biti umanjena utjecajem vršnjačkog okruženja koje djeca dijele neovisno o spolnoj orijentaciji roditelja (Rosenfeld, 2010.).

Istraživanja male djece koja odrastaju u istospolnim ženskim obiteljima pokazala su da istospolno roditeljstvo samo po sebi nije faktor rizika za normalan razvoj djece (Bos i Gartrell, 2010.). Međutim, kod adolescenata vjerovanja i stavovi društva, posebno vršnjaka, imaju značajan utjecaj u razdoblju kada počinju stjecati svoju nezavisnost. Prihvatanje vršnjaka i formiranje vršnjačkih skupina prepoznaje se kao značajan razvojni izazov. Za djecu istospolnih parova to je razdoblje u kojem se razvija svijest o vlastitoj različitosti, što nužno donosi usporedbe i generira pitanja vezana uz vlastite roditelje, odnosno obitelj u kojoj žive (Rivers, Poteat i Noret, 2008.). To je razdoblje u kojem djeca postaju svjesna svog manjinskog statusa.

Kako bi ispitali zdravlje adolescenata koji odrastaju u istospolnim obiteljima, Crouch i sur. (2014.) proveli su istraživanje temeljeno na samoiskazima djece, na uzorku 35 adolescenata, o tome kako funkcioniraju u pojedinim aspektima svog života. Cilj je bio mjeriti njihovu subjektivnu perspektivu dobrobiti i usporediti ju s podacima na razini populacije. Na većini mjernih skala koje su se primjenjivale u istraživanju nije bilo razlika između adolescenata koji odrastaju u istospolnim obiteljima i adolescenata iz ostatka populacije. Takvi rezultati govore o percipiranoj normalnosti adolescenata koji odrastaju u istospolnim obiteljima, a koja nije ništa drugačija u usporedbi s drugim obiteljima. Seksualnu orijentaciju svojih roditelja adolescenti smatraju irelevantnom kada se radi o njihovom fizičkom i mentalnom zdravlju te socijalnoj dobrobiti. U mjerenju općeg zdravstvenog statusa adolescenti iz istospolnih obitelji postizali su značajno više rezultate od djece iz kontrolne skupine. No, neki od njih opisuju konflikt koji nastaje između roditeljskih figura, a koji se najčešće događa u situacijama kada su djeca rođena u heteroseksualnim obiteljima koje su se nakon toga raspale. Takva tranzicija obitelji od heteroseksualnih do istospolnih, više nego sama seksualna orijentacija utječe na prilagodbu adolescenata te rezultira određenim poteškoćama u njihovim životima koja se odražava na njihovu dobrobit. Adolescenti iz istospolnih obitelji postizali su više rezultate na skali vršnjačkih problema u usporedbi s kontrolnom skupinom. Percipirana stigmatizacija korelira s lošim zdravstvenim ishodima na gotovo svim skalama od emocionalnih simptoma, problema s ponašanjem te općenitih teškoća. Iako studenti ukazuju

na pozitivnu povezanost s obitelji i bliskim prijateljima, percipirane reakcije šire zajednice prema istospolnim obiteljima nisu baš tako pozitivne. Adolescentima u istospolnim zajednicama bavili su se i Wainright, Russell i Patterson (2004.) koji su proveli istraživanje na uzorku 88 adolescenata u dobi od 12 do 18 godina (44 iz istospolnih obitelji i kontrolnom uzorku 44 adolescenata koji su odrastali u raznospolnim obiteljima) usklađenih po demografskim karakteristikama. Autori su također utvrdili da se adolescenti ne razlikuju od svojih vršnjaka koji odrastaju u heteroseksualnim obiteljima u razini samopoštovanja, psihološke prilagodbe, pojavnosti delinkvencije ili zloporabe psihoaktivnih sredstava.

UTJECAJ STIGMATIZACIJE I DISKRIMINACIJE NA DJECU ISTOSPOLNIH PAROVA

Stereotipi i mitovi koji imaju duboke korijene u ovom području nemaju znanstveno uporište, ali predstavljaju ozbiljan društveni problem istospolnim obiteljima u svakodnevnom životu.

Životi istospolnih obitelji trebaju se sagledavati kroz pozadinu predrasuda i diskriminacije koja je prisutna u cijelom nizu područja. Obiteljski život povezan je s kroničnim socijalnim stresom koji proizlazi iz pripadnosti stigmatiziranoj socijalnoj skupini i dodatak je uobičajenim stresorima svakodnevnog života. Takav stres proizlazi iz iskustava diskriminacije, prikrivanja vlastitog identiteta i suočavanja s homofobijom (Rostosky i sur., 2007.). Međutim, unatoč homofobnom društvu u kojem odrastaju, djeca se razvijaju u zdrave osobe razvijanjem otpornosti i zaštitnih strategija koje uključuju dobar odnos s roditeljima, prihvaćenost u vršnjačkoj skupini te kontakte s drugom djecom koja također odrastaju u istospolnim obiteljima. Kako bi izbjegli negativne reakcije društva, odrasli i djeca koja odrastaju u takvim obiteljima konstantno razmatraju kada će i kome reći istinu o načinu svog života, uz istovremeno postojanje svijesti o mogućoj homofobnoj reakciji u svakoj novoj društvenoj situaciji. Postoji veliki varijabilitet oko razine do koje istospolni parovi i djeca koja uz njih odrastaju mogu »izaći« u javnost što ovisi o razini prihvatljivosti i vidljivosti istospolnih parova u okruženju u kojem žive. Koliko će se dijete dobro nositi s predrasudama, ovisi o procjeni djeteta koliko je spolna orijentacija roditelja vidljiva, koliko se identificiraju s osjećajem roditelja da je drugačiji, dobi djeteta te o tome žive li s majkom ili ocem istospolne orijentacije (Tasker, 2005.).

Istospolni parovi kao roditelji barem su jednako tako kompetentni, brižni i vole svoju djecu kao i heteroseksualni parovi (Patterson, 2009.), a djeca koja odrastaju u istospolnim obiteljima su dobro prilagođena, unatoč negativnim stavovima uperenim prema njihovoj obiteljskoj strukturi. Rezultati velikog broja istraživanja (Lambert,

2005.; Patterson, 2006., 2009.; Bos i Gartrell, 2010.; Farr, Forssell i Patterson, 2010.; Weber, 2011.; Ritenhouse, 2011.; Baiocco i sur., 2013.; Reczek i sur., 2016.) provedenih tijekom posljednjih nekoliko desetljeća ukazuju i opisuju kvalitete istospolnih obitelji i njihovog utjecaja na djecu koja u takvim vezama odrastaju, te rezultati tih studija potvrđuju da istospolni parovi kao roditelji imaju iste kapacitete za održavanje dugotrajnih predanih partnerskih odnosa, kao i roditeljstva. Ipak, socijalna stigmatizacija i zakonska diskriminacija još uvijek postoji u velikom broju zemalja. Ozakonjivanje istospolnih brakova imalo bi velik utjecaj na živote i zdravlje osoba u istospolnim vezama, parova te obitelji u cjelini. Djeca odgajana u istospolnim obiteljima izložena su stigmatizaciji koja proizlazi iz predrasuda uperenih prema osobama istospolne orijentacije u cjelini (Bos i sur., 2008.). Studija koju su proveli Bos i van Balen (2008., prema Weber, 2011.) pokazala je da 43% djece govori o iskustvima homofobije koja je posljedično utjecala na njihovu dobrobit. Američka akademija za pedijatriju ukazuje da djeca iz istospolnih obitelji često budu izložena socijalnoj marginalizaciji te postaju objekti ismijavanja, uznemiravanja od druge djece i odraslih koji ne razumiju ili ne odobravaju istospolno roditeljstvo.

Prema Reddingu (2008.), djeca će, posebno dječaci, koji odrastaju u istospolnim obiteljima vjerojatnije biti žrtve zadirkivanja od strane vršnjaka, bilo vezano uz spolnu orijentaciju roditelja ili uz vlastitu seksualnost. To nije iznenađujuće uzmemo li u obzir snagu i pervazivnost predrasuda prema toj manjinskoj skupini. Istovremeno, Redding (2008.) tvrdi da unatoč zadirkivanju, djeca ipak imaju normalne vršnjačke odnose i prijateljstva, razinu tipičnog zadirkivanja ne procjenjuju ekstremnom, a isto ne doživljavaju kao maltretiranje ili stigmatizaciju. Njegovi su zaključci ipak naišli na kritike jer je veći broj istraživanja na kojima je temeljio svoje zaključke proveden u liberalnijim urbanim sredinama Amerike. Kad djeca budu izložena vršnjačkom neodobravanju seksualne orijentacije roditelja, gube samopouzdanje i počinju iskazivati ponašajne probleme. Faktori koji mogu pomoći jer imaju kontra djelovanje uključuju češće kontakte s drugom djecom iz istospolnih obitelji te uključivanje u škole koje vrednuju poučavanje tolerancije (Bos i Gartrell, 2010.).

Istospolne obitelji kao manjinska skupina izložene su homofobnim stavovima koji prožimaju društvo (Rostosky i sur., 2007.). Neka istraživanja pokazuju da istospolni parovi ne doživljavaju diskriminaciju samo u društvu već i od strane članova primarnih obitelji i prijatelja (Gianino, 2008., prema Farr i Tornello, 2016.). Takva iskustva stigmatizacije negativno su povezana s mentalnim zdravljem i kvalitetom života istospolnih parova, dok dobra socijalna podrška eliminira takva negativna iskustva (Goldberg i Smith, 2011.). Unatoč tim izazovima, suprotno pretpostavkama i stereotipima povezanim s istospolnim obiteljima nema značajnih razlika u nizu različitih područja između djece istospolnih roditelja i one odgajane u tradicionalnim raznospolnim obiteljima (Millbank, 2003.) što ukazuje na otpornost ove skupine.

Stigmatizacija i sumnja da osobe istospolne orijentacije mogu biti kvalitetni roditelji naprosto ih je prisilila da pronađu snagu i otpornost u vlastitom roditeljstvu kojom štite svoju djecu i istovremeno se bore za njihova prava. Nacionalna longitudinalna studija istospolnih ženskih parova započeta 1986. godine pokazala je da 41% adolescenata koji odrastaju u tim obiteljima opisuju iskustvo stigmatizacije povezano sa seksualnom orijentacijom svojih majki (Gartrell i Bos, 2010.). Iako su ta iskustva povezana s poteškoćama u ponašanju, adolescenti koji su imali bliskije i pozitivnije odnose sa svojim majkama pokazivali su veću otpornost u suočavanju s iskustvima stigmatizacije (Bos i Gartrell, 2010.).

S obzirom na pozitivne ishode koji su konstantno prisutni kada pratimo razvoj djece u istospolnim obiteljima, unatoč dodatnim izazovima s kojima se ona suočavaju, od interesa je razmatranje koncepta otpornosti (Rivers, Poteat i Noret, 2008.). Iako ne postoji općeprihvaćena definicija otpornosti, Luthar, Cichetti i Becker (2000.) ju konceptualiziraju kao dinamični proces koji olakšava pozitivno funkcioniranje u kontekstu značajnih nedaća. Leipold i Greve (2009., prema Titlestad i Pooley, 2013.) smatraju da taj koncept podrazumijeva dvije komponente: (1) značajnu prijetnju ili ozbiljnu nedaću i (2) pozitivno suočavanje unatoč toj razvojnoj prijetnji. Otpornost ovdje predstavlja faktor koji umanjuje razinu socijalnog rizika.

Zaključno, postoje i zaštitni faktori koji proizlaze iz pojedinca. Gershon, Tschann i Jemerin (1999.) pokazali su da je ključno u pozitivnom razvoju djece razvoj vještina suočavanja s negativnim percepcijama. Proveli su studiju na uzorku 76 adolescenata u dobi od 11 do 18 godina koji su živjeli u raznospolnim vezama prije nego što su roditelji raskinuli, a majke zasnovale istospolne veze. Studija se bavila utjecajem percipirane stigmatizacije na dobrobit djece, a pokazala je da djeca koja percipiraju stavove drugih prema istospolnom roditeljstvu kao negativne imaju niže samopouzdanje, što pak ima utjecaj na druge faktore poput socijalne prihvaćenosti, percepcije vlastite vrijednosti, ponašanja, zabrinutosti vezanih uz fizički izgled i bliska prijateljstva.

POLOŽAJ ISTOSPOLNIH OBITELJI U HRVATSKOJ

Zakon o istospolnim zajednicama (NN, 116/2003.) u RH donesen je prije gotovo dva puna desetljeća. Međutim, njegovo donošenje suštinski nije donijelo naročite promjene. Regulirao je pitanje uzdržavanja i imovinskih odnosa, međutim ne i pitanja koja su vezana uz obiteljski život osoba istospolne orijentacije. Tek donošenje Zakona o životnom partnerstvu osoba istoga spola (NN, 92/2014., 98/2019.) kojim su pravni učinci životnog partnerstva gotovo izjednačeni⁴ s pravima bračnih drugova, predstav-

---

⁴ Osim u dijelu udomljavanja ili posvajanja djece.

lja bitniji pozitivan pomak u pravima i statusu istospolnih obitelji u društvu. Tim je zakonom uveden pojam roditeljske skrbi životnog partnera ili partnerske skrbi koju može pružiti životni partner nakon smrti životnog partnera roditelja⁵. Priznavanjem prava na roditeljsku skrb životnog partnera, životni partner stječe pravo suodlučivanja o svim pitanjima vezanima uz skrb, odgoj, obrazovanje, zdravlje i uzdržavanje djeteta. Takvo je zakonsko rješenje ponudilo mogućnost organizacije obiteljskog života istospolnih parova na način koji do tada nije bio moguć te stjecanje svih prava koja bi kao roditelji imali prema Obiteljskom zakonu.

Prvo hrvatsko istraživanje roditeljstva LGB osoba provedeno je 2014. godine, a dobiveni rezultati prezentirani su javnosti dvije godine kasnije izdavanjem publikacije »Ja nisam gej mama, ja sam mama« (Maričić i sur., 2016.). Zapiňte za oko činjenica da je u sam proces istraživanja bilo uključeno 13 obiteljskih zajednica, iako je Državni zavod za statistiku prema popisu stanovništva 2011. g. tvrdio kako na području cijele Hrvatske ima manje od pet LGBT obitelji s djecom (Državni zavod za statistiku, 2011.). Prepuštamo svakom čitatelju ponaosob da izvede svoj vlastiti zaključak, ne u kontekstu društvenih rizika, već rizika koji proizlaze iz društva, na prvom mjestu homofobne društvene klime.

»LGBT osobe, a posebice njihova roditeljska uloga, izazivaju snažne reakcije unutar heteronormativnog društva«. (Maričić i sur., 2016.: 19.). Duboka ekonomska kriza koja je u Hrvatskoj dovela do jačanja konzervativnih snaga, a posljedično i hrvatskog referenduma o ustavnoj definiciji braka, dovela je do ekstremnog negativnog usmjerenja društva prema istospolnim obiteljima te pokušajima ograničavanja prava ove manjinske skupine, pod izlikom brige za djecu i zaštite prava većinskih obitelji. Ovdje moramo u fokus staviti činjenicu da je u gore spomenutom istraživanju sudjelovalo 16-ero djece, od kojih je njih 13 rođeno u ranijoj heteroseksualnoj vezi roditelja. To je činjenica koja bi, ako ništa drugo, trebala generirati pitanje o (be)smislenosti referenduma i ustavnog redefiniranja braka jer očito nema »represivnog mehanizma« koji dijete stavlja i/ili zadržava u raznospolnoj obitelji. Odgovornost države je velika jer umjesto da u skladu s potrebama sudionika istraživanja »efikasno reagira na govor mržnje i na nasilje prema LGBT osobama« (Maričić i sur., 2016.: 158), ona postaje primarno odgovorna za netoleranciju i nepoštovanje različitosti u društvu. Stoga, očekivano je da »većinu roditelja i njihovih partnera/partnerica brine odrastanje djeteta/djece u zajednici istospolnih roditelja ili samohranog roditelja istospolne/biseksualne orijentacije, a najviše se boje diskriminacije i netolerancije u hrvatskom društvu« (Maričić i sur., 2016.: 134).

⁵ Iznimno i za života životnog partnera roditelja djeteta, ako drugi roditelj nije poznat ili ako mu je oduzeta roditeljska skrb zbog zlostavljanja djeteta.

Osim što ne podržava stereotipe o LGBT parovima i djeci koja odrastaju u istospolnim obiteljima, što je u skladu s rezultatima ranije spomenutih stranih istraživanja, istraživanje otvara i nova područja koja se tiču utjecaja i uloge partnera roditelja u postheteroseksualnim vezama na odgoj djece, kao i reakcijama djece na raskid roditelja koje se nerijetko i neopravdano pripisuju utjecaju istospolne obitelji u kojoj djeca nastavljaju živjeti, čime se podržavaju negativna vjerovanja o štetnim učincima istospolnih obitelji po razvoj djece. Područje istraživanja uloge partnera u životu djece još je uvijek vrlo neistraženo, istraživanja je malo, a ona koja postoje (Ganong i sur., 2011.; Lambert, 2005.; Tasker, 2013.) pokazuju da partneri/ce roditelja podjednako mogu biti izvor konflikta, ali i podrške jer snažna povezanost biološkog roditelja i partnera može facilitirati kvalitetne odnose djeteta i roditelja, kao i partnera roditelja i djeteta (Maričić i sur., 2016.).

Vučković Juroš (2017.: 90) naglašava povezanost znanstvene relevantnosti ove teme sa onom političkom, svjesna toga da je pitanje »konsenzusa o ishodima djece istospolnih partnera postalo političko oružje u debati o pravu na djecu osoba homoseksualne orijentacije«. Međutim, što ukoliko zakonodavac i nije zainteresiran za razmatranje nekog područja sa znanstvene perspektive, već je primarno vođen svojim ideološkim uvjerenjima koja najčešće nemaju veze sa znanstvenim činjenicama? Isto smo mogli vidjeti prilikom donošenja posljednjeg Zakona o udomiteljstvu gdje su istospolne obitelji *a priori* isključene iz zakona, a znanstveni konsenzus da odrastanje u istospolnim obiteljima ne dovodi do štete po djecu posve je odmaknut kao nebitan. S obzirom na općenito nepovoljnu društvenu klimu koja se tiče istospolnih obitelji, ovakve još ekstremnije reakcije društva ništa su više nego očekivane.

Pitanje udomljavanja djece od strane istospolnih parova nije područje o kojem se može raspravljati na isključivi način – za ili protiv. O tom području treba progovoriti otvoreno, s različitih perspektiva, pritom kritički razmatrajući isto u kontekstu znanstvenih dokaza, ali istovremeno i otvoreno progovarajući o potencijalnim »opasnostima« (ili izazovima) i potrebnim kompetencijama stručnjaka koji bi se tim područjem trebali baviti pažljivo uparujući dijete i obitelj u koju se udomljuje. O ovom području možemo progovoriti s dvije pozicije. Prva je pozicija stručnjaka koji rade u sustavu socijalne skrbi. Gledajući s te pozicije, postoji određena zabrinutost vezana uz reakcije bioloških roditelja koji predstavljaju kategoriju nedobrovoljnih i kritičnih korisnika. Stoga je vrlo važno zadržati dozu opreza oko obitelji u koju se izdvojeno dijete smještava. Svakako nije dobro da to bude obitelj koju biološki roditelji već u samom startu neće prihvatiti jer izostanak suradnje biološke i udomiteljske obitelji otežava nužne promjene.

O istospolnim obiteljima, kao potencijalnim udomiteljskim obiteljima prije svega trebamo raspravljati u terminima vrijednosnog sustava roditelja čije se dijete

izdvaja, kao i u terminima vrijednosnog sustava djece koja bi u istospolnim obiteljima, kao zamjenscima, trebala živjeti. Pritom se posebno bitnim smatra dob i kulturalno okruženje iz kojeg dijete potječe. Sigurno ima djece za koju istospolna udomiteljska obitelj nije dobro rješenje, međutim, ne zbog same obiteljske strukture, već zbog mogućih konflikata na relaciji biološki roditelji – dijete – udomiteljska obitelj, što bi bilo protivno interesu djeteta. Međutim, ovdje je potrebno napomenuti da do sličnih teškoća dolazi i kada govorimo o heteroseksualnim udomiteljskim obiteljima tako da sama heteroseksualnost udomitelja nije jamstvo uspješnosti udomiteljstva. Vjerojatno zbog nedostatka udomiteljskih obitelji, vrlo malo ili gotovo uopće se ne govori o važnosti kvalitetnog uparivanja djeteta i udomiteljske obitelji što je ključna značajka, i kada se radi o ovoj, ali i drugim bitnim osobitostima, bilo na strani korisnika ili na strani udomitelja, primjerice, u situacijama različitih vjeroispovijesti, običaja ili drugih razlika. Stoga, iz pozicije stručnjaka zasigurno postoje djeca koja bi funkcionirala u zamjenskoj udomiteljskoj obitelji istospolnog para te bi profitirala od takvog obiteljskog okruženja. Rosenfeld (2010.) je ovdje vrlo jasan. On tvrdi da djeca koja odrastaju u obiteljima, uključujući i djecu koja odrastaju u obiteljima istospolnih parova, pokazuju značajno bolji napredak u školi od djece koja žive u institucionalnim uvjetima. Stoga politike koje onemogućavaju istospolnim parovima udomljavanje ili posvajanje, čime potiču ostajanje djece u institucionaliziranim uvjetima, zapravo posljedično dovode do ishoda suprotnih najboljem interesu djeteta. Rosenfeldovo je istraživanje pokazalo da obitelj, makar i nesavršena, za dijete predstavlja prednost u usporedbi s brigom koju pružaju institucije.

Vrlo rijetko se nalaze stručnjaci pojedinci koji o odgoju djece u istospolnoj zajednici mogu govoriti istovremeno i iznutra, odnosno »iz prve ruke«. Iz takve dvostruke pozicije zastupamo znanstveni konsenzus o »nepostojanju razlika«, ali istovremeno uviđamo okolinske faktore kao vrlo bitne okolnosti koje utječu na dobrobit djece i njihov razvoj. Nedovoljno se govori o teškoćama djece koje proizlaze iz prethodnih konfliktnih raznospolnih obiteljskih odnosa, koji su prethodili istospolnoj vezi jednog roditelja, a u kojoj su djeca nastavila živjeti, tim više što je to u Hrvatskoj, ako je suditi po uzorku u istraživanju Maričić i sur. (2016.) moguće primaran način na koji djeca »ulaze« u istospolne obitelji. Općenito govoreći, faktori koji ovu populaciju djece stavljaju u rizik u pravilu nisu oni koji proizlaze iz zajednice u kojoj djeca žive nego iz izvanjskih okolinskih faktora koji su nezanemarivi i utjecajni faktori rizika i zbog toga bi trebali biti u fokusu svakog modernog društva.

ISTOSPOLNO RODITELJSTVO U KONTEKSTU SOCIJALNIH RIZIKA I SOCIJALNIH PROBLEMA

Unatoč velikom broju istraživanja (Lambert, 2005.; Patterson, 2006., 2009.; Bos i Gartrell, 2010.; Farr, Forssell i Patterson, 2010.; Weber, 2011.; Ritenhouse, 2011.; Baiocco i sur., 2013.; Reczek i sur., 2016.) koja govore u prilog tome da su istospolni parovi jednako sposobni osigurati zdravo okruženje za podizanje i razvoj djece te da su jednako privlačni modeli za identifikaciju, homofobno društvo kreira hostilno i nepodržavajuće okruženje u kojem su istospolne obitelji meta predrasuda. U takvom okruženju istospolne obitelji suočavaju se s izazovima odgoja djece, koji je u našim društvenim uvjetima pod socijalnim rizikom. U tom kontekstu, istospolno roditeljstvo predstavlja »novi« socijalni rizik (Ajduković, 2008.).

Razinu socijalnog rizika nužno je sagledavati u kontekstu multikulturalnog pristupa jer istospolno roditeljstvo ne predstavlja isti rizik u liberalnim, proeuropskim zemljama, u odnosu na konzervativnije društvo poput našeg. Stavovi javnosti, izostanak primjerene društvene regulative koja izjednačava istospolne i raznospolne obitelji osiguravanjem prava na sklapanje braka i osiguravanje stabilnosti veza u kojima djeca odrastaju predstavlja društveni problem. Društvena uvjerenja o istospolnim obiteljima temelje se na argumentima koji su zapravo kulturalno prenošeni stereotipi, empirijski diskutabilni. Istospolne obitelji, kao manjinska skupina suočene su s društvenim odnosima koji ih dovode u neravnotežan položaj. Žganec i Miljenović (2011.) smatraju da se intervencijama na razini zajednice mogu postići značajne i održive promjene. Organiziranje i razvoj zajednice, planiranje i promjene procesi su koji nisu jednostavni, ali su nužni da se osigura kvalitetniji život pripadnicima manjinskih skupina zajedno sa dominantnom kulturnom skupinom. Također, Žganec i Miljenović (2011.) smatraju da pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji predstavlja poseban izazov za socijalni rad te ulazak »novih« korisnika u sustav socijalne skrbi. U tom kontekstu, možemo se priupitati koliko je sustav socijalne skrbi pripremljen za pružanje podrške tim obiteljima u situaciji socijalne potrebe, koliko socijalni radnici uopće znaju o poziciji te skupine i potencijalnim rizicima kojima je izložena, te koliko su uopće kompetentni za pružanje kvalitetne i adekvatne usluge. O primarnoj prevenciji, savjetovanju i drugim oblicima pomoći koji su nužni toj manjinskoj skupini, a koje bi zajednica trebala osigurati, uopće je izlišno govoriti.

Razmatramo li odgoj djece u istospolnim zajednicama u kontekstu znanstvene literature, možemo li ga uopće definirati kao socijalni problem? »Socijalni problem je okolnost 'stvorena' od društva koja istodobno može biti olakšana ili riješena od društva« (Ajduković, 2008.: 396). Problem odgoja djece u istospolnim obiteljima ne

proizlazi iz samih obitelji, već je nedvojbeno društveno uvjetovan. Time je, po Jamroziku i Nocelli (1998. prema Ajduković, 2008.), zadovoljen prvi uvjet za definiciju socijalnog problema – društvena uvjetovanost. Drugi uvjet odnosi se na stvarnu ili doživljenu prijetnju određenim vrijednostima ili interesima. Uzmemo li u obzir stigmatizaciju prisutnu u društvu te diskriminaciju istospolnih obitelji, isto neminovno moramo smatrati prijetnjom individualnim slobodama istospolnih parova, koja izaziva emocionalnu patnju te posljedično utječe na generiranje obiteljskih problema, uključujući i poteškoće u odgoju djece. Konačno, sve je to podložno mogućnosti poboljšanja ili otklanjanja, smanjivanju ili rješavanju, kao trećem uvjetu za zadovoljavanje definicije socijalnog problema.

Razmatramo li problem odgoja djece u istospolnim obiteljima kroz prizmu »životnog ciklusa« problema kako su ga definirali Fuller i Myers (1941., prema Ajduković, 2008). zastali smo u fazi preobrazbe problema u javno pitanje, s obzirom da je problem istospolnih obitelji prepoznat kao društveno značajan i legitiman. Međutim, još uvijek nismo u fazi rasprave o uzrocima i rješenjima problema, kao finalnoj fazi koja može donijeti stvarne promjene i pronalaženje najboljih rješenja. Opći je društveni dojam da se uzroci nastanka ovog problema više pripisuju osobnim obilježjima (pojedinci su sami krivi što im se to događa), nego sistemskim uzrocima (sustav kao takav je problematičan i stvara poteškoće pojedincima). Kakav će biti ishod u smjeru drugačijeg pristupanja ovom problemu, uvelike ovisi o odnosu moći (Ajduković, 2008.), pa se možemo vratiti na uvodni dio rada i dvije opozitne struje prisutne u našem društvu (konzervativne i krajnje liberalne) koje drugačije vide uzroke ovog problema. Ovisno o tome koji će mu uzroci biti pripisani, ovisit će i kakva će se rješenja predlagati i primjenjivati. Ostavljamo otvoreno pitanje tko je moćniji i tko će kao takav utjecati na definiciju problema, a potom i kamo će nas sve ovo odvesti.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Zazor od istospolnog roditeljstva, duboko prisutan u hrvatskom društvu, argumentiran svojevrsnim društvenim stereotipima, empirijski diskutabilnima, sa znanstvenog stajališta nije opravdan, niti prihvatljiv.

Rezultati znanstvenih istraživanja koja su analizirala utjecaj istospolnog roditeljstva na osobni, spolni, socijalni, psihološki i kognitivni razvoj djece istospolnih roditelja konzistentno pokazuju da kvaliteta i učinkovitost roditeljstva nije povezana sa seksualnom orijentacijom roditelja. Djeci u istospolnim obiteljima dostupno je sve potrebno za povoljan psihosocijalni razvoj, kao i u tradicionalnim dvoroditeljskim heteroseksualnim obiteljima, zbog čega tradicionalna nuklearna obitelj gubi »imidž« jedinog obiteljskog okruženja povoljnog za podizanje djece.

Postoji znanstveni konsenzus oko toga da su za razvoj djece, neovisno o strukturi obitelji u kojoj odrastaju, najvažniji bliski, pozitivni, responsivni i podržavajući odnosi s roditeljima. Psihološki i socijalni razvoj te prilagodba djece pod utjecajem su kvalitete roditeljstva, a ne roditeljske spolne orijentacije i spola roditelja. Na razvojne ishode daleko više od obiteljske strukture utječu obiteljski procesi, kvaliteta roditeljstva te privrženost između članova obitelji, posebno onih na relaciji roditelj - dijete.

Unatoč tome, zbog prisutne stigmatizacije istospolnih obitelji i njihove diskriminacije u društvu, istospolno roditeljstvo može postati socijalni problem. Iako korijeni problema ne proizlaze iz obiteljske zajednice, već je problem nedvojbeno društveno uvjetovan, protivnici istospolnog roditeljstva takve ishode neopravdano koriste kako bi argumentirali svoje netolerantne stavove spram manjinskih skupina i dodatno produbljavali društvene predrasude i stereotipe. Upravo zbog toga, moderno, zrelo društvo koje želi napredak u smislu tolerancije i jednakosti treba težiti razvoju politika temeljenih na dosadašnjim stručnim i znanstvenim spoznajama koje će osiguravati optimalan psihosocijalni razvoj djece i mladih, neovisno o tome jesu li djeca pripadnici manjinskih skupina ili većinskog stanovništva, jer je omogućavanje jednakih uvjeta odrastanja obveza svake prosperitetne i suvremene države.

LITERATURA

1. Ajduković, M. (2008). Socijalni problemi, socijalni rizici i suvremeni socijalni rad. *Revija za socijalnu politiku*, 15 (3), 395-414.
2. Baiocco, R., Santamaria, F., Ioverno, S., Fontanesi, L., Baumgartner, E., Laghi, F. & Lingiardi, V. (2013). Lesbian mother families and gay father families in Italy: Family functioning, dyadic satisfaction and child well-being. *Sexuality research and social policy: Journal of NSRC*, 12 (3), 202-212, <https://doi.org/10.1007/s13178-015-0185-x>
3. Biblarz, T. J. & Stacey, J. (2010). How does the gender of parents matter? *Journal of marriage and family*, 72 (1), 3-22, <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00678.x>
4. Bos, H. M. W. & Gartrell, N. (2010). Adolescents of the USA National longitudinal family study: Can family characteristics counteract the negative effects of stigmatization? *Family process*, 49 (4), 559-572, <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2010.01340.x>
5. Bos, H. M. W., Gartrell, N. K., Peyser, H. & van Balen, F. (2008). The USA National longitudinal lesbian family study (NLLFS): Homophobia, psychological adjustment and protective factors. *Journal of lesbian studies*, 12 (4), 455-471.

6. Bos, H.M.W., Knox, J.R., van Rijn-van Gelderen, L., Gartrell, N. K. (2016) Same-sex and different-sex parent households and child health outcomes: Findings from the National survey of children's health. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 37 (3), 179-187, <https://doi.org/10.1097/DBP.0000000000000288>
7. Crouch, S. R., Waters, E., McNair, R. & Power, J. (2014). The health perspectives of Australian adolescents from same-sex parent families: A mixed methods study. *Child: care, health and development*, 41 (3), 356-364, <https://doi.org/10.1111/cch.12180>
8. Državni zavod za statistiku (2011). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine*. Preuzeto s: <http://www.dzs.hr>.
9. Farr, R. H., Forssell, S. L. & Patterson, C. J. (2010). Parenting and child development in adoptive families: Does parental sexual orientation matter? *Applied developmental science*, 14 (3), 164-178, <https://doi.org/10.1080/10888691.2010.500958>
10. Farr, R. H. & Patterson, C. J. (2013). Coparenting among lesbian, gay and heterosexual couples: Associations with adopted children's outcomes. *Child development*, 00 (0), 1-15, <https://doi.org/10.1111/cdev.12046>
11. Farr, R. H. & Tornello, S. L. (2016). The transition to parenthood and early child development in families with same-sex parents. *Journal of birth and parent education*, 3 (3), 17-22.
12. Ganong, L. H., Coleman, M. & Jamison, T. (2011). Patterns of stepchild-steparent relationship development. *Journal of marriage and family*, 73 (2), 396-413, <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00814.x>
13. Gartrell, N. & Bos, H. M. W. (2010). The US National Longitudinal Lesbian Family Study: Psychological adjustment of 17-year-old adolescents. *Pediatrics*, 126, 1-9.
14. Gershon, T. D., Tschann, J. M. & Jemerin, J. M. (1999). Stigmatization, self-esteem, and coping among the adolescent children of lesbian mothers. *Journal of Adolescent Health*, 24 (6), 437-445.
15. Goldberg, A. E., Kashy, D. A. & Smith, J. Z. (2012). Gender-typed play behavior in early childhood: Adopted children with lesbian, gay and heterosexual parents. *Sex roles*, 67 (9-10), 503-515, <https://doi.org/10.1007/s11199-012-0198-3>
16. Goldberg, A. E. & Smith, J. Z. (2011). Stigma, social context and mental health: Lesbian and gay couples across the transition to adoptive parenthood. *Journal of Counseling Psychology*, 58 (1), 139-150, <https://doi.org/10.1037/a0021684>

17. Goldberg, A. E. & Smith, J. Z. (2013). Predictors of psychological adjustment in early placed adopted children with lesbian, gay and heterosexual parents. *Journal of Family Psychology*, 27 (3), 431-442, <https://doi.org/10.1037/a0032911>
18. Golding, C. (2006). Redefining the nuclear family: An exploration of resiliency in lesbian parents. *Journal of Feminist Family Therapy*, 18 (1-2), 35-65.
19. Golombok, S., Mellish, L., Jennings, S., Casey, P., Tasker, F. & Lamb, M. E. (2014). Adoptive gay father families: Parent-child relationship and children's psychological adjustment. *Child Development*, 85 (2), 456-468, <https://doi.org/10.1111/cdev.12155>
20. Golombok, S. & Tasker, F. (1996). Do parents influence the sexual orientation of their children? Findings from a longitudinal study of lesbian families. *Developmental Psychology*, 32 (1), 3-11.
21. Lambert, S. (2005). Gay and lesbian families: What we know and where to go from here. *The Family Journal*, 13 (1), 43-51.
22. Lavner, J. A., Waterman, J. & Peplau, L. A. (2012). Can gay and lesbian parents promote healthy development in high-risk children adopted from foster care? *American Journal of Orthopsychiatry*, 82 (4), 465-472, <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2012.01176.x>
23. Luthar, S. S., Cicchetti, D. & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71 (3), 543-562.
24. Manning W. D. (2015). Cohabitation and child wellbeing. *The Future of Children*, 25 (2), 51-66. Dostupno na: <https://doi.org/10.1353/foc.2015.0009>
25. Maričić, A., Štambuk, M., Tadić Vujčić, M. & Tolić, S. (2016). *Ja nisam gej mama, ja sam mama*. Zagreb: Jesenski i Turk.
26. Marzano-Lesnevich, M. & Moskowitz, G. (2005). In the interest of children of same-sex couples. *Journal of American Academy of Matrimonial Lawyer*, 19, 255- 276.
27. Millbank, J. (2003). From here to maternity: A review of the research on lesbian and gay families. *Australian Journal of Social Issues*, 38 (4), 541-600.
28. Patterson, C. J. (2006). Children of lesbian and gay parents. *Current Directions in Psychological Science*, 15 (5), 241-244.
29. Patterson, C. J. (2009). Children of lesbian and gay parents: Psychology, law and policy. *American psychologist*, 64 (8), 727-736.
30. Prickett, K. C., Crosnoe, R. & Martin-Storey, A. (2015). A research note on time with children in different- and same-sex two-parent families. *Demography*, 52, 905-918, <https://doi.org/10.1007/s13524-015-0385-2>

31. Reczek, C., Spiker, R., Liu, H. & Crosnoe, R. (2016). Family structure and child health: Does the sex composition of parents matter? *Demography*, 53, 1605-1630, <https://doi.org/10.1007/s13524-016-0501-y>
32. Redding, R. E. (2008). It's really about sex: Same-sex marriage, lesbian parenting and the psychology of disgust. *Duke Journal of Gender Law and Policy* (15), 127-193.
33. Ribar, D. C. (2015). Why marriage matters for child wellbeing. *The Future of Children*, 25 (2), 11-27, <https://doi.org/10.1353/foc.2015.0009>
34. Ritenhouse, D. (2011). What's orientation got to do with it? The best interest of the child standard and legal bias against gay and lesbian parents. *Journal of Poverty*, 15, 309-329, <https://doi.org/10.1080/10875549.2011.589260>
35. Rivers, I., Poteat, V. P. & Noret, N. (2008). Victimization, social support and psychosocial functioning among children of same-sex and opposite-sex couples in the United Kingdom. *Developmental Psychology*, 44 (1), 127-134.
36. Rosenfeld, M. J. (2010). Nontraditional families and childhood progress through school. *Demography*, 47 (3), 755-775, <https://doi.org/10.1353/dem.0.0112>
37. Rostosky, S. S., Riggle, E. D. B., Gray, B. E. & Hatton, R. L. (2007). Minority stress experiences in committed same-sex couple relationships. *Professional Psychology*, 38 (4), 392-400.
38. Tasker, F. (2005). Lesbian mothers, gay fathers and their children: A review. *Developmental and Behavioral Pediatrics*, 26 (3), 224-240.
39. Tasker, F. (2013). Lesbian and gay parenting post-heterosexual divorce and separation. In: Goldberg, A. E. & Allen, K. R. (eds.), *LGBT-Parent Families: Innovations in research and implications for practice*. New York: Springer, 3-20.
40. Titlestad, A. E. & Pooley, J. A. (2013). Resilience in same-sex-parented families: The lived experience of adults with gay, lesbian or bisexual parents. *Journal of GLBT family studies*, 10 (4), 329-353, <https://doi.org/10.1080/1550428X.2013.833065>
41. Vučković, Juroš, T. (2017). Usporedba ishoda djece iz obitelji istospolnih i raznospolnih partnera: Osvrt na kvantitativne studije provedene na slučajnim reprezentativnim uzorcima. *Revija za sociologiju*, 47 (1), 65-95, <https://doi.org/10.5613/rzs.47.1.3>
42. Wainright, J. L., Russell, S. T. & Patterson, C. J. (2004). Psychosocial adjustment, school outcomes and romantic relationships of adolescents with same-sex parents. *Child Development*, 75 (6), 1886-1898.

43. Weber, S. (2011). Impacts of legal relationship recognition of same-sex parenting couples on family health and well-being. *Journal of Nursing Law*, 14 (2), 39-48, <https://doi.org/10.1891/1073-7472.14.2.39>
44. Zakon o životnom partnerstvu osoba istoga spola, *Narodne novine*, 92/2014., 98/2019.
45. Zorica, L. (2016). Povijesni prikaz homoseksualnih osoba kao marginalizirane skupine. *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, 8 (8), 2-15
46. Žganec, N. & Miljenović A. (2011). Multikulturalizam u socijalnom radu. *Revija za socijalnu politiku*, 18 (3), 311-330.

Sonja Patrčević

Maja Ernečić

Social Welfare Center Koprivnica

DEVELOPMENT OF CHILDREN IN SAME-SEX FAMILIES – FACTS, PREJUDICES AND THE ROLE OF SOCIETY

ABSTRACT

Changes in the family structure which have been present in recent decades generated new forms of families, among which are same-sex families. These changes are mainly not accompanied by the same speed of changes in society through a change of the system of values, public perceptions and policies. Many same-sex couples raise children who were born in previous heterosexual relationships, realise parenthood through different reproduction techniques, and in some societies, which are more modern and mature than ours and which are pro-European and western oriented, adoption of children by same-sex couples was already legitimized a long time ago.

A series of research studies connected to same-sex families and parenthood was conducted to date. The results of most scientific studies have shown that there are no significant changes between children who grow up in heterosexual unions and those who grow up in same-sex unions related to their mental and physical well-being, social competencies, behavioural adjustment, gender identity and role, sexual orientation, social relations and academic achievement. It seems that family processes, quality of parenthood and quality of the parent-child relationship influence the developmental outcomes far more than the family structure does. The influence of stigmatization seems to be controversial as the results are contradictory. The influence of stigmatization is negatively connected to mental health and quality of life of same-sex couples. In spite of that, their children develop into healthy persons in the homophobic society they grow up in.

Nevertheless, society burdened by stereotypes and prejudice represents a certain social risk for same-sex families. Opposing scientific research which shows very few noticeable differences between the children of same-sex and heterosexual couples to social beliefs that are not based on scientific facts is important for the social survival of these different families. Scientific literature should be the only relevant factor in designing policies that position same-sex families within a wider social context. It is precisely due to this that this paper provides an overview of scientific research studies that are focused on the potential influences of same-sex unions on the children's growing up, with an emphasis on the sexual and psychosocial development of the

children. The presented results should form a basis for all discussions about the influence of same-sex parenthood on children and only they are relevant for policy-making based on scientific facts.

Key words: *same-sex families, developmental outcomes for children, sexual and psychosocial development of children.*

Međunarodna licenca / International License:

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0.